

NƏZƏRİ DİLÇİLİK

UOT: 811. 11-112

İDRİS ABBASOV*

METAFORA DAHA ÜSTÜN TROP KİMİ RİTORİKA VƏ
KOQNİTİV LİŊVİSTİKANIN QOVŞAĞINDA

XÜLASƏ

Metafora insan fikrini ən gözəl, ən effektiv şəkildə çatdırmaq üçün təfəkkürün imkanlarını işə salır. Həmin vaxt trop qismində çıxış edən bu təfəkkür fiquru nəinki normanı pozmur, əksinə, ideal norma yaradır. Bəşər ünsiyyətinin ən mükəmməl modelini təqdim edən metafora idrakın təkamülünün nəticəsidir. Metafora öz ifadə xüsusiyyətlərinə, gözəlliyinə, cazibədarlığına, yüksək fəsahtliliyinə görə nə qədər ritorikdirsə, dərin elmi-fəlsəfi və idraki fikirlərin dəqiq ifadəsinə görə bir o qədər də koqnitivdir. Ritorika və koqnitiv linqvistikanın qovşağında yerləşən metafora antroposentrik mahiyyətə malik tropdur. Bu gün fundamenatal linqvistik paradigmanın həqiqi və məcazi dil arasındakı klassik diferensiasiyanı qəbul etməməsi bir çox mətləblərə aydınlıq gətirir. Fikrimizcə, ənənəvi olaraq məcaz sayılan metaforik dil, əslində, həqiqi dilin qaynağıdır. Həqiqətə söykənən insan idrakını metafora qədər ikinci bir dil dəqiq ifadə edə bilməz. Hətta riyaziyyat, kibernetika kimi dəqiq elmlər yüksək metaforik koqnisiyanın hökmranlığı altındadır. C.Lakof və M.Consonun Yaşadığımız metaforalar adlı əsəri ilə əsasının qoyulduğu iddia edilən koqnitiv linqvistika vakuumdan yararlanmışdır. Əslində, bəşər idrakının ayrılmaz hissəsi olan koqnisiya ritorikanın varlığı ilə daim mövcud olmuş və bəşər varlığının təkamülünə xidmət etmişdir. Metaforanın ritorika və koqnitiv linqvistikanın qovşağında tədqiq olunması dilçilikdə ənənələrə qayıdışı və yeni-yeni perspektivlərin müəyyənləşdirilməsini şərtləndirir.

Açar sözlər: *üstün trop, metaforik dil, həqiqi dil, koqnisiya, alterasiya*

Son onilliklər ərzində dünya dilçiliyində koqnitiv linqvistikaya dair tədqiqatlar aparmaq dəb halını almış, bir növ fərzi-kifayəyə çevrilmişdir. Məqalədə metaforanın ritorik keyfiyyətlərini xatırladaraq onu ritorika və koqnitiv elmlərin qovşağında tədqiqatə cəlb etdik.

Qeyd edək ki, metafora həm də ortaq ritorik və koqnitiv xüsusiyyətlərə malikdirlər, yəni o, eyni zamanda potensial ritorik və koqnitiv mahiyyəti ehtiva edir. Ənənəvi olaraq bədii ifadə vasitələrindən sayılan metafora ritorikanın və koqnitiv linqvistikanın tədqiqat obyektidir. Əslində, ritorik fiqurlar, təfəkkür fiqurları, nitq fiqurları klassik yanaşmaya görə həm də troplar hesab olunur. Troplar immutatio (dəyişmə), korrekt bir sözün müxtəlif mənalı və müxtəlif konnotasiyalara malik başqa bir sözlə əvəzlənməsi müşayiət olunur. Bu əvəzlənmə, yaxud substitusiyaya antik və erkən müasir dövrdən başlayaraq XIX, XX və XXI əsrdəki faktiki olaraq troplar dilinin prinsiplial bazisi kimi nəzərdən keçirilir. Əlbəttə, nitq fiqurlarına, o cümlədən

metaforaya baxışlar birmənalı deyildir. Əvvəlki nəsil dilçilər sadəlik, monosemiya, qanunauyğunluq və qaydalılıq axtarırdılarsa, bu gün koqnitiv linqvistlər mürəkkəbliyə, elastiklik və qaydasız modellər axtarışındadırlar. Əvvəllər qaydasız və marjinal dil hadisələri kimi nəzərdən keçirilən həmin modellər bu gün diqqət mərkəzindədir. Qeyd etmək lazımdır ki, “ikinci nəsil koqnitiv elm” idraka formal simvolların manipulyasiyası kimi baxır, eyni zamanda formal simvolların sintaktik sistemləşdirilməsini məhdifləşmiş idrak, məna və dil kimi nəzərdən keçirir. Bütövlükdə sintaksis, semantika, morfologiya və fonologiya insan qavrayışının, fiziki strukturun və qarşılıqlı sosial əlaqənin universal xüsusiyyətləri kimi diqqəti cəlb edir. Buradan da belə çıxır ki, koqnisiya ritorika və pragmatika dilin bütün aspektlərinin ayrılmaz komponentlərini təşkil edir (Abbasov: 2017, s. 172).

Metaforaya trop demək olarmı? Əlbəttə, ritorik elmlərin və koqnisiyanın qovşağında tədqiq olunan metafora ən məhsuldar tropdur. Dü-marsenin Troplar və ya müxtəlif mənalı haqqında əsərini buna nümunə göstərmək olar. Müəllif tropları ritorik mexanizmlər kimi təyin edir. Bunların mənası sözün həqiqi mənasından

* AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, “Nəzəri dilçilik” şöbəsinin müdiri, fil.e.d., professor, idris.abbasov.2017@mail.ru

fərqləndirilir. Dümarse irəli sürdüyü müddəalara etimoloji arqumentlərlə haqq qazandımağa çalışır. Latın barbarizmi olan tropus yunanca tropos sözündəndir. Bu, latın dilində conversio, yəni “dəyişmə”, “alterasiya”, yaxud sadəcə, konversiya mənalarını verir. Conversio sözünün kökü Dümarsenin həqiqi mənada tərcümə etdiyi je tourne “Mən dönürəm” mənasında olan verto feilidir. Verto həm “Mən dönürəm”, həm də “Mən izah edirəm” deməkdir. Deməli, ritorik trop Kvintilian və digər ritorların verbum proprium adlandırdıqları mənənin interpretativ alterasiyasına əsaslanır. Həqiqi mənə Kvintilianın consuetudo kimi terminləşdirdiyi xüsusi linqvistik cəmiyyətin konvensiyaları ilə tənzimlənir. Bu dəyişən konvensiyalar zaman keçdikcə dəyişən adi dil sferası vasitəsilə şəbəkə yaradır. Troplar isə şərti olaraq qəbul edilmiş linqvistik vərdişlərə toxunan verba impropriadır. Onlar normadan könüllü sapma olub qeyri-adi nitq aktını adi nitq aktı ilə əvəz edirlər. Belə bir substitusiyaya ilə biz sinekdoxada rastlaşırıq. Məsələn, gəmilər haqqında danışanda onları yelkənlər adlandırırıq. Təbii ki, yelkən (sail) sözü gəminin xüsusi bir hissəsinin adıdır. Amma biz bütövlükdə gəmini bu sözlə adlandıraraq sözün normal mənasını dəyişirik. Yeni mənə danışanın niyyətindən, istəyindən (voluntas) asılıdır.

Keçən məqalələrimizdə mental məkanları ideyasını inkişaf etdirən konseptual inteqrasiya nəzəriyyəindən bəhs etmişik (Abbasov: 2018). Ayrı-ayrılıqda blend nəzəriyyəsi və konseptual metaforalar nəzəriyyəsi bir-birinin əksinə gedən nəzəriyyələr kimi mütləq olunsa da, müasir dövrdə bir çox alimlər bu iki konseptual təməlin bir-birini tamamladığını sübut edirlər.

Metaforanın daha üstün trop kimi ritorikanın və koqnitiv dilçiliyin qovşağında nəzərdən keçirilməsi geniş perspektivlər vəd edir. Belə ki, dili koqnitiv, ritorik və neyrobioloji elmlərin qovşağında tədqiqata cəlb edən azərbaycanlı dilçilər təfəkkürün neyrobioloji əsaslarını öyrənmək istiqamətində bir sıra mülahizələr irəli sürüblər. Müəlliflər sonda belə qənaətə gəlirlər ki, linqvistika, ritorika və koqnisianın neyrobioloji elmlərlə qarşılıqlı əlaqəsinin öyrənilməsi ritorik fiqurlara semio-koqnitiv yanaşmanı səciyyələndirir. Deməli, metaforanın üstün trop kimi ritorika və koqnitiv linqvistikanın qovşağında yerləşməsi onun fəlsəfi, məntiqi və ne-

yobioloji elmlərlə qarşılıqlı əlaqəsini inkar etmir (Abbasov, Bayramova: 2020, s.3).

Düzdür, Fridrix Nitşe troplara deviasiya, yəni normadan sapma kimi baxmır. Oni də qeyd etmək lazımdır ki, fundamental linqvistik paradigma həqiqi və məcazi dil arasındakı klassik diferensiasiyayı təqdir etmir. F.Nitşe Kvintilianın yolu ilə getmir. Onun Gerberin Dil incəsənət kimi əsərindən yüksək dərəcədə təsirləndiyi ortaya çıxır (Emden: 2010, s.69).

Ritorika və koqnitiv linqvistikanın qovşağında nəzərdən keçirilən metaforadan bəhs edirik, ritorika – praqmatika münasibətlərindən yan keçmək olmaz. Ritorik praqmatikadan bəhs edən H.Mayuf ritorika və praqmatika arasındakı fərqi göstərərək praqmatikanı deskriptiv, ritorikanı isə preskriptiv hesab edir. Ritorika ilə praqmatika arasındakı oxşarlıq müxtəlif fəaliyyətlərdə dilin işlədilməsi, funksiyası və rolu ilə xarakterizə olunur. Bununla yanaşı, hər iki fənn üstüörtülü və qeyri-verbal informasiya verir (Mayuuf: 2015, s.22). Əslində, H.Mayufun tropların da daxil olduğu ritorikanı praqmatika ilə qarşılaşdırması məntiqidir. Çünki praqmatikasız ritorikanı təsəvvür etmək olmaz.

Qeyd etmək lazımdır ki, Nitsşe bu tərifini XIX əsr araşdırmalarından əxz etməmişdir. A.Vesterman, L.Spengel və F.Blas ritorikanın tarixi tərəfi ilə maraqlanmış, sistemli müzakirələrdən yan keçmişlər. Riçard Volkman və Vilhelm Vakernaqel tropları linqvistik deviasiya formaları, ən yaxşı halda verilmiş mətnin həqiqi mənəsindən poetik cəhətdən zərif yayınması kimi xarakterizə edirlər. Nitşe, əksinə, həqiq dil kimi hər hası bir şeyin olmasını inkar edir. Bunu başa düşmək üçün ritorik ənənəyə qayıtmağa ehtiyac duyulur. Nitsşenin ritorikaya, həqiqi və məcazi dilə yanaşması dərin fəlsəfiliyi ilə diqqəti cəlb edir.

V.Busun fikirləri Nitsşenin mülahizələri ilə xeyli dərəcədə çulğaşır. O, ritorikanın ifadə etdiyi reallığın obyektiv olmadığını irəli sürür, çünki “biz onlar haqqında yalnız subyektiv təsəvvürə malikik” (Booth: 2009, s.16). Müəllif göstərir ki, ritorikanın başlıca vəzifəsi hazırkı situasiyada fikri ifadə etmək üçün daha təsirli üsul və vasitələrin tapılmasıdır. İstənilən cümlə müxtəlif üsullarla ifadə oluna bilər. Bunlardan biri ritorik fiqurlardan istifadə olunmasıdır. Həmin ritorik fiqurlar bir çox hallarda qəbul olunmuş prinsiplərdən kənara çıxaraq normadan ya-

yınır (Levinson:1983, s.110). Deməli, trop qismində çıxış edən nitq fiqurları sözün əsas və adi mənasından başqa məna kəsb edir. Bu, deviasiyadır. Kalambur (pun), mübaliğə, təşbeh və digərlərini buna nümunə göstərmək olar (McQuarrie: 1996, s.426). Müəlliflərin mülahizələri bəzən söz oyununu xatırladır və bir-birini sanki inkar edir. Əlbəttə, daha təsirli üsul və vasitələrin tapılması ritorik fiqurlara, troplara, bir sözlə, məcazi dilə müraciəti zərurətə çevirir.

Troplar ritorik mexanizmlər kimi səciyyələndirilir, nitqin təsir gücünü artırır. Mark Antoninin Y.Sezar haqqında dediyi ibarəyə diqqət edək. Antoni burada düşmən auditoriyası ilə üz-üzədir. O, kürsüyə qalxaraq nitqinə belə başlayır: Friends, Romans and Countrymen, lend me your ears. Burada bir dəqiqə mənə qulaq asın əvəzində lend me your ears ifadəsini işlədərək qüvvətli məcaz yaradır və auditoriyayı inandırmağa nail olur. O, sui-qəsdçiləri "hormətəlayiq adamlar" adlandıraraq göstərir ki, onlar satqındırlar. Antoni məharətlə Sezar üçün ağlayır və qəzəbli vətəndaşlar qarşısında çıxış edib deyir ki, Kassi və Bruta qarşı üsyana səbəb olmaq ehtimalına görə, o, vəziyyəti oxumağa cürət etmir və s. Burada, gördüyümüz kimi, Antoni ritorikanın təsir gücündən ustalıqla yararlanır (Scalia: 2015, s.43).

Tropun iki növü müəyyənləşdirilir: destabilizasiya tropları və substitusiyaya tropları (Al-Juwaid: 2017, s.141). Destabilizasiya troplarına kalambur və metafora daxildir. Bəzi müəlliflər bura ironiya və təşbehi də aid edirlər (Mayuf:2015). Əslində, bu bölgünün özü şərti xarakter daşıyır və onlar ya bu, ya da digər ad altında tədqiqatə cəlb oluna bilər. Məqsəd tropların koqnisiya ilə münasibətini araşdırmaqdır. Bunun üçün bəzi nitq fiqurları haqqında müəyyən təsəvvür yaratmağı məqsəduyğun hesab edirik.

Bu məcaz növü "hər hansı gerçəklik modelinə müvafiq olaraq insan təfəkkürü ilə müəyyənləşən və alternativlərin hər hansı qərarların qəbulu prosesinə təsir edən dil fenomeni" kimi səciyyələndirilir. C.Lakof və M.Consona görə, metaforanın mahiyyəti bir şeyin məcazi mənada anlaşılması ilə xarakterizə olunur. Onlar metaforanın üç vacib aspektini müəyyən edirlər. Birincisi, metafora yalnız iki sahəni əhatə edir; ikincisi, sahələrdən biri, bəzəndə xəbər verilmiş mövzuya aiddir (hədəf sahə), halbuki digər sahə predikasiyaya uyğundur (mənbə sahə);

üçüncüsü isə, metaforanın verbal olması vacib deyil (Lakoff, Johnson:2008, s.5). Ritorika dəyişən perspektivlərin zəruri pragmatik startegiya kimi nəzərdən keçirilir.

Elizabet Pender deviasiyaların müəyyənləşdirilməsini metaforik dilin həqiqi (literal) dildən fərqləndirilməsində həlledici faktor hesab edir. Deməli, sözün həqiqi mənada işlədilməsi standart və ya adi işlənmə ilə xarakterizə olunur, halbuki deviasiya kimi metafora bu qaydalardan kənara çıxır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, məcazi məna yalnız həqiqi mənənin fonunda təzahür edir. Yəni sözün həqiqi mənası olmadan məcazi mənası da ola bilməz. E.Pender "bütün dil metaforikdir" fikri ilə haqlı olaraq razılışmır. Çünki belə yanaşma nəinki həqiqət/məcaz fərqləndirməsini, hətta metaforanın özünün imkanlarını məhdudlaşdırır. Metaforalar və digər nitq fiqurları arasındakı qarşılıqlı əlaqələrə gəlincə, qeyd etmək lazımdır ki, metaforaların bir sıra spesifik xüsusiyyətləri vardır. Belə ki, metaforanın spesifik və təyinedici xüsusiyyətləri deviasiya və semantik ziddiyyətlə şərtlənir. (Pender: 2000, s.16; s.89).

Metaforalar, F.Nitsşenin dediyi kimi, bərabərsizliyi bərabərləşdirməkdən qaynaqlanır. F.Nitsşe hər bir ideyanın bərabər olmayanın bərabərləşdirilməsi yolu ilə meydana gəldiyini yazırdı. Bununla da o, metaforanı ideyalara və konsepsiyalara cavab verən bəşər koqnisiyasının bacarığı kimi müəyyənləşdirirdi. Əvvələn, Nitsşe sübut edirdi ki, bərabərsizliyi bərabərləşdirdikdə metafora yaranır, bərabərlər arasındakı fərq unudulur, nəticədə ideya yaranır. Məsələn, ayrı-ayrı stulların əvəzinə stul ideyası. Nitsşe iddia edirdi ki, metaforaların yaradılması, fərqlərin unudulması və kateqoriyaların təzahürü "həqiqət", yaxud "sevgi" kimi konseptləri əmələ gətirir. O, metaforaların konseptlərlə əvəzlənməsinə təəssüflənir: "Hər bir qavarayıq metaforası fərddir... Böyük doktrinalar sistemi hər hansı bir Roman kolumbariumunun sərt müntəzəmliliyini və riyaziyyatda rast gəldiyimiz məntiqi ciddiliyyəti göstərir" (Nietzsche:2004, s. 263-264).

Metaforalar və konseptlər tarixinin digər tərəfində Jak Derida dayanır. O yazırdı: "Konsept vasitəsilə metaforanın gizli tarixini müətlə etmək sistemin hesabına diaxroniyanın rolunu artırmaq deməkdir". Əgər Nitsşe bərabər olmayan şeylər arasındakı fərqləri azaldan konsepsiyala-

ra daxil olan metaforaların sərtliyindən gileylənirdisə, J.Derida fəlsəfənin və bütün sistematik diskursun tarazlığını pozmaq cəhdlərində konseptləri dəstəkləyən unudulmuş fərqlilikləri açığa göstərirdi (Jaques:1982 s. 215).

C.Lakof və M.Conson "Yaşadığımız metaforalar" əsərində metafora və konsept arasındakı əlaqələri müzakirəyə çıxardılar. Onlar göstərdilər ki, gündəlik qavrayış və düşüncə fəaliyyətini asanlaşdıran konseptlər sistemi məhz metaforalardır. Müəlliflər yazırdılar: "İlk növbədə, linqvistik məlumatlar əsasında aşkar etdik ki, bizim adi konseptual sistemimizin böyük hissəsi metaforik xarakter daşıyır" (Lakoff, Johnson: 2008, s. 4).

C.Vikoya istinad edən G.Bayramova trop-ları poetik məntiqin nəticələri hesab edir. O qeyd edir ki, ritoriklərə görə nitq fiqurları natiqlərin seçdikləri strategiyadır. Təhlillər göstərir ki, trop-ların mövcudluğu daha qədim dövrlərə gedib çıxır. Daha üstün trop kimi metafora təşbehlə sıx yaxınlıq əlaqəsinə malikdir. H.Adankın fikirləri ilə razılaşan dilçi-alim metaforada bənzərlik assosiasiyalarının dominantlığı şəraitində metonimiya, sinekdoxa, allüziya hadisələrində məntiqi əlaqənin mövcudluğuna işarə edir: "Psixoloji baxımdan metaforanın ideyalar assosiasiyası olması ilə bağlı məsələdə, demək olar ki, tədqiqatçılar yekdil fikir irəli sürürlər. Hər bir ideyanın assosiasiyasında bu və ya digər dərəcədə müqayisənin olması da həqiqətdir" (Bayramova, 2018, s. 294-295).

Koqnisasiya və metaforalar arasındakı əlaqələrin əvvəlinin və sonununun yaxşı dərk edilməsi linqvistik deviasiyalar və ritorikadan savaşı, koqnitiv linqvistikanın sərhədlərini də düzgün qiymətləndirməyə imkan verir. Metafordan istifadə olunması dilin adi işlədilməsindən fərqlidir, yəni bu, dil qaydalarından sapmalarla müşayiət olunur. Deviasiya konsepti, təbii olaraq, nədən sapma məsələsini ortaya qoyur. P.Rikör yazırdı ki, neoritorikanın bütün söyləri struktur semantikada olduğu kimi, dil artikulyasiyasının bütün səviyyələrində – fonem, söz, cümlə, diskurslarda yer alan digər əməliyyatlar arasındakı sapmaları birləşdirməyə istiqamətlənmişdir (Ricoeur: 1975 s.136-137).

P.Rikörün *La Metaphore Vive* kitabı (Ricoeur: 1975) səkkiz yarımautonom tədqiqatların maraqlı bir kolleksiyasıdır. P.Rikör belə bir fikir irəli sürür ki, metafora dünyanı yenidən təs-

vir etmək üsuludur. Burada deyə bilərik ki, poetik dilin hər hansı bir referenti (referent – müəyyən dil faktlarının əlaqədar olduğu fikir predmeti; sözün daxili forması şəklində şüurda əks olunmuş obyektiv gerçəklik ünsürü; müəyyən dil faktı ilə sabit tərzdə bağlanmış olan məzmun (Adilov:1989, s.226) vardır. Deməli, əgər metafora həqiqi mənanın imkanlarını məhdudlaşdırırsa, onda o, həmçinin cümlə üçün referent imkanlarını da ləğv edir. Ç.Reyqanın fikrincə, bu, metaforik məna üçün yeni referent, "yeni mətn dünyası" (Reagan:1998, s.43) yaratmaq perspektivlərini açır.

P.Rikörə istinad edən P.K.-K.Ço yazır: "Sözün həqiqi mənası səviyyəsində A-nın (məsələn, qocalıq) B-ni (məsələn, ömrün axşamı) bildirməsini iddia etmək o deməkdir ki, biz "planlı surətdə səhv edirik", çünki "qocalıq" "ömrün axşamı" deyildir" (Cho Paul: 2019, s.27). A-nın B olması o demək deyildir ki, "A eynilə B deyildir". Müəllif bu A və B məsələsinin üzərində xeyli dayanır. Əslində, P.Ço metafora və təşbeh arasındakı fərqli, eyni zamanda metaforik məna ilə həqiqi mənanın bir-birindən fərqləndirilməsi üzərində uzun-uzadı dayanır, kiçik bir mətləbi demək üçün, fikirmizcə, həddindən artıq geniş polemika açır. Nəticə etibarilə, müəllif onu çatdırmaq istəyir ki, ingilis dilində "A is like B" ifadəsi bəzi hallarda metafora üçün özünü doğrultsa da, o, metafora üçün yox, təşbeh üçün xarakterikdir (Cho Paul: 2019, s.27).

F.Nitsşenin ritorik trop-ları və fiqurları araşdırması bir sıra fəlsəfi məsələləri gündəmə gətirir. O, əsas trop kimi metafora konsepsiyasını təklif edir. Müəllif J.Hillis Miller və Qeri Şapironun irəli sürdükleri kimi, sadəcə, ritorikanın ənənəvi izahını vermir, onu fəlsəfi tənqid çərçivəsində daha da inkişaf etdirir. Nitsşenin trop-ları müəyyən etməsi ümumi qəbul olunmuş fikirlərlə, yəni trop-ların sözün həqiqi mənası ilə ziddiyyət təşkil etməsi fərziyyələri ilə düz gəlmir. Belə ki, o, "həqiqi məna", yaxud "dilnin həqiqi istifadəsi" adlı bir şeyin olmadığını vurğulayır. Kristian Emden Nitşedən sitat gətirərək yazır: "Ritorikanın ən önəmli bədii xüsusiyyətləri trop-lardır, yəni bilvasitə ifadələrdir [die uneigentlichen Bezeichnungen]. Amma onların mənalara gəldikdə, bütün sözlər lap başlanğıcdan trop-lardır. Həqiqi hadisənin əvəzinə onlar (trop-lar – İ.A.) zaman keçdikcə itib gedən akus-

tik bir obrazı [Tonbild] təqdim edirlər: dil bütövlükdə heç vaxt nəyisə təqdim etmir, lakin əhəmiyyətli dərəcədə gözə çarpan xüsusiyyəti vurğulayır... Nəticədə: sözlər təsadüfi olmayıb, mahiyyət etibarilə, troplardır. Biz yalnız xüsusi forma vasitəsilə tərcümə olunan “həqiqi məna”dan danışmaq iqtidarında deyilik” (Emden: 2010, s.68).

Nitsşenin “dilə həqiqi mənası adlı bir şey yoxdur” fikri son dərəcə yaygın və mücərrəddir. Əslində, insan idrakı bölünməzdir. Onun

obyektiv gerçəkliyə münasibəti məcazi ola bilməz. Bütün abstrakt məfhumların özləri belə, sözün geniş və fəlsəfi mənasında həqiqi mənaya malikdirlər. Hər bir məfhumun ifadə etdiyi məna onun mahiyyətinə tuşlanmışdır. Metafora başda olmaqla bütün ritorik fiqurların, yaxud tropların ritorika ilə koqnitiv linqvistikanın kəşşməsində nəzərdən keçirilməsi mental məkanların koqnitiv statusunu və konseptual inteqrasiyanı şərtləndirən amillərdəndir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov İ. Koqnitiv linqvistika haqqında //– Bakı: AMEA, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Dilçilik İnstitutunun əsərləri, – 2017 № 1, – s.168-194
2. Abbasov İ. Mental məkanların koqnitiv statusu və konseptual inteqrasiya nəzəriyyəsi / Dilçilik İnstitutunun əsərləri № 1, Bakı, 2018, s. 234 – 259.
3. Abbasov İ., Bayramova G. Dil koqnitiv, ritorik və neyrobioloji elmlərin qovşağında / Filologiya məsələləri № 4, Bakı, 2020, s. 3- 18.
4. Adilov, M. İ. İzahlı dilçilik terminləri. / M.İ.Adilov, Z.N.Verdiyeva, F.M.Ağayeva – Bakı: Maarif, – 1989. – 364 s.
5. Al-Juwaid, W. The Pragmatics of Manipulation in British and American Political Debates. / I. Salwa, F. Al-Hindawi. – Hamburg: Anchor Academic Publishing, – 2017. – 376 p.
6. Bayramova G. Ritorik fiqurlar koqnisyanın başlanğıcı kimi / Dilçilik İnstitutunun əsərləri № 2, Bakı, 2018, s. 291-301.
7. Booth, W. The Rhetoric of RHETORIC: The Quest for Effective Communication. / W. Booth. – New Jersey: John Wiley & Sons, – 2009. – 224 p.
8. Cho Paul K.-K. Myth, History, and Metaphor in the Hebrew Bible. / K.-K.Cho Paul. – Cambridge University Press, – 2019 – 259 p.
9. Emden Ch. Nietzsche on Language, Consciousness, and the Body. / Ch.Emden. – Champaign, Illinois: University of Illinois Press, – 2010. – 240 p.
10. Jacques D. Margins of Philosophy. Translated by Alan Bass. / D.Jacques. – Brighton, UK: University of Chicago Press, – 1982. – 330 p.
11. Lakoff, G. Metaphors We Live By / G.Lakoff, M.Johnson – Chicago: University of Chicago Press, – 2008. – 256 p.
12. Levinson, S. Pragmatics. / S.Levinson. – Cambridge: Cambridge University Press, – 1983, – 420 p.
13. Mayuuf H. Rhetorical Pragmatics // Journal of Advanced Social Research Vol.5 No.5, May 2015, 19-38
14. McQuarrie E. and Mick D. Figures of Rhetoric // – Journal of Consumer Research. Mar 1996; 22, 4; ABI/INFORM Globalpp – p. 424–438.
15. Nietzsche F. On Truth and Lying in an Extra-Moral Sense. Pages 358–61 in Literary Theory: An Anthology. Second edition. Edited by Julie Rivkin and Michael Ryan. Frome. UK: Blackwell Publishing Ltd, 2004, 1313 p., pp. 262-266.
16. Pender E. Images of persons unseen the cognitive and rhetorical significance of Plato’s metaphors for the gods and the soul / E.Pender – London: Academia Verlag, – 2000. – 278 p.
17. Reagan Ch. Paul Ricoeur: His Life and His Work. / Reagan Ch. – Chicago: University of Chicago Press, – 1998. – 151 p.
18. Ricoeur P. La Metaphore Vive. / – Paris: Editons du Seuil, –1975. – 413 p.
19. Scalia J. E. *Julius Caesar* (MAXNotes Literature Guides) / J.E.Scalia – New York: Research & Education Assoc., – 2015. – 105 p.

İdris ABBASOV

METAPHOR AS A SUPERIOR TROP AT THE JUNCTION OF THE RHETORIC AND THE COGNITIVE LINGUISTICS**SUMMARY**

Metaphor uses the possibilities of mind to convey human thought in the most beautiful and effective way. At that time, this figure of thought, acting as a trop, not only does not violate the norm, but also creates an ideal norm. The metaphor that presents the perfect model of human communication is the result of the evolution of cognition. The metaphor is just as rhetorical in its expressive features, beauty, charm and high eloquence, as cognitive in its precise expression of deep scientific, philosophical and cognitive ideas. Located at the crossroads of rhetorics and cognitive linguistics, the metaphor is an anthropocentric trop. Today, the fundamental linguistic paradigm does not accept the classical differentiation between literal and figurative language. This clarifies many points. In our opinion, metaphorical language, which is traditionally considered figurative, is in fact the source of literal language. There is no language that can express human perception based on truth as accurately as metaphor. Even the natural sciences, such as mathematics and cybernetics, are dominated by high metaphorical cognition. Cognitive linguistics, which is claimed to have been founded by J. Lakoff and M. Johnson's *Metaphors We Live by*, did not come into being from a vacuum. In fact, cognition, an integral part of human mind, has always existed with the rhetorics and has served the evolution of human being. The study of metaphor at the crossroads of rhetoric and cognitive linguistics leads to a return to tradition in linguistics and the identification of new perspectives.

Key words: *superior trop, metaphorical language, literal language, cognition, alteration*

İdris ABBASOV

МЕТАФОРА КАК ВАЖНЕЙШИЙ ТРОП НА СТЫКЕ РИТОРИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ**РЕЗЮМЕ**

Метафора использует возможности разума, чтобы передать человеческую мысль самым красивым и эффективным способом. В то время этот образ мысли, действуя как троп, не только не нарушает норму, но и создает идеальную норму. Метафора, представляющая идеальную модель человеческого общения, является результатом эволюции познания. Метафора столь же риторическая по своим выразительным чертам, красоте, обаянию и высокому красноречию, что и познавательная в точном выражении глубоких научных, философских и познавательных идей. Расположенная на перекрестке риторики и когнитивной лингвистики, метафора представляет собой антропоцентрическую тропу. Сегодня фундаментальная лингвистическая парадигма не принимает классического различия между буквальным и образным языком. Это проясняет многие моменты. По нашему мнению, метафорический язык, который традиционно считается образным, на самом деле является источником буквального языка. Нет языка, который мог бы выразить человеческое восприятие на основе истины так точно, как метафора. Даже в естественных науках, таких как математика и кибернетика, преобладает высокое метафорическое познание. Когнитивная лингвистика, которая, как утверждается, была основана Дж. Лаккоффом и М. Джонсоном в книге «Метафоры, которыми мы живем», возникла не на пустом месте. Фактически, познание, неотъемлемая часть человеческого разума, всегда существовало с риторикой и служило эволюции человека. Изучение метафор на стыке риторики и когнитивной лингвистики ведет к возвращению к традиции в лингвистике и выявлению новых перспектив.

Ключевые слова: *высший троп, метафорический язык, литературный язык, познание, алтерация*